

11003007
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

СИСТЕМА І СТРУКТУРА

СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ:

ПАМ'ЯТІ АКАДЕМІКА Л.А. БУЛАХОВСЬКОГО

Збірник наукових праць

НАЦІОНАЛЬНА
ПАРЛАМЕНТСЬКА
БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНИ

КИЇВ
ЗНАННЯ УКРАЇНИ
2006

29086882
115
115
115

Образотворчі
Мистецтва

Редакційна колегія:

В.І. Гончаров, канд. філол. наук, професор (відповідальний редактор);
А.М. Григораш, канд. філол. наук, доцент (відповідальний секретар);
М.Я. Брицин, докт. філол. наук, професор;
Л.П. Іванова, докт. філол. наук, професор;
Ф.О. Нікітіна, докт. філол. наук, професор;
Н.І. Озерова, докт. філол. наук, професор;
М.Я. Плющ, докт. філол. наук, професор;
О.О. Тараненко, докт. філол. наук, професор;
Л.С. Віннічук, канд. педагог. наук, доцент;
О.І. Дашенко, канд. філол. наук, доцент;
М.П. Дворжецька, канд. філол. наук, професор;
Т.І. Плужнікова, канд. філол. наук, доцент;
Т.В. Слободянюк, канд. філол. наук, доцент;
М.М. Тягунова, канд. філол. наук, доцент;
Н.В. Хруцька, канд. філол. наук, доцент.

Рецензенти:

Н.Л. Іваницька, докт. філол. наук, професор;
Є.А. Карпіловська, докт. філол. наук;
Т.Ю. Ковалевська, докт. філол. наук;
Л.М. Полюга, докт. філол. наук, професор;
О.А. Сербенська, докт. філол. наук, професор.

С40 Система і структура східнослов'янських мов: Пам'яті академіка Л.А. Булаховського: Зб. наук. праць (Редкол.: В.І. Гончаров (відп. ред.) та ін. — К.: Знання України, 2006. — 316 с. Бібліогр. в кінці ст. — Укр., рос.
ISBN 966-7201-26-0

У збірнику вміщено наукові праці докторантів, аспірантів, професорсько-викладацького складу мовознавчих кафедр Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова та інших вузів України з актуальних проблем східнослов'янського мовознавства. Тематика статей охоплює питання граматичної будови і лексичного складу східнослов'янських мов, етимології і словотвору, історії і взаємодії мов, культурології і стилістики. Об'єктом лінгвістичного аналізу виступають структурні одиниці різних рівнів мовної системи. У полі зору мовознавців питання фонетики, морфології, синтаксису, лексикології, термінології та лексикографії.

Для викладачів, аспірантів, студентів філологічних факультетів, учителів української та російської мов середніх шкіл та гімназій.

ББК 81.2я43

ISBN 966-7201-26-0

© Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, 2006
© Автори статей, 2006

- просторічні лексеми, першою частиною яких є прикметникова основа, а другою — іменникова, ускладнена суфіксом: *голодранець, гнучкошиєнко*;
- просторічні лексеми, першою частиною яких є іменникова основа, а другою — дієслівна безсуфіксна або ускладнена суфіксом: *гробокопатель, людоїд, людомор, віршомаз, стихотворець, юбкоборець, душебійці, чортопхайка, блюдолизи*;
- просторічні лексеми, першою частиною яких є прислівникова основа, а другою — дієслівна або іменна: *достолиха, достобіса*;
- просторічні лексеми, першою частиною яких є дієслово у формі другої особи наказового способу, а друга — іменник або його основа: *пройдисвіт, пройдисвіта, паливода*;
- просторічні лексеми, першою частиною яких є числівникова основа, а друга — іменникова: *малоліток*.

Типи складних просторічних ад'єтивів за структурно-морфологічними ознаками розподіляємо на такі групи:

- лексеми, утворені поєднанням двох прикметникових основ: *свіжомолодий*;
- лексеми, утворені поєднанням прикметника й іменника: *козлоногий, тупорилий*;
- лексеми, утворені поєднанням основи прислівника і прикметника: *великомудрий, худосилий, худосильний*;
- лексеми, утворені поєднанням основ прислівника і дієприкметника (дієслова): *довготерпеливий, долготерпеливий*;
- лексеми, утворені поєднанням основ числівника і дієслова: *триклятий*.

Систематизація матеріалу дає підстави зробити такі висновки. Семантика просторічної лексики, як правило, пов'язана із характеристикою людини, її рис, вдачі, характеру, а також характеризує ставлення людини до реалій довкілля. Дослідження ідіолекту Т. Шевченка дозволяє констатувати, що єдність двох форм функціонування мови зумовлює активне проникнення просторічних дериватів у писемну форму літературної мови, що значною мірою сприяє їхній кодифікації. Матеріал дослідження цілком підтверджує тісні зв'язки просторіччя і кодифікованої літературної мови, що виявляється у спільності граматичних категорій, розрядів, словотворчих моделей, які засвідчують типові загальнономовні засоби їхнього словотворення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булаховський Л.А. Питання походження української мови // Булаховський Л.А. Вибр. праці: У 5 т. — К.: Наук. думка, 1977. — Т.2. — С. 9-216.
2. Віняр Г.М. Словотворчі тенденції в сучасній українській мові (на матеріалі усного і писемного мовлення 80-х — поч. 90-х років ХХ ст.): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. — Дніпропетровськ, 1992. — 24 с.
3. Лексична і граматична деривація в українській мові. — К.: КДПІ, 1983. — 158 с.
4. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Етимологічно-семантичний словник української мови. — Вінніпег: Т-во «Волинь», 1979. — Т. 1: Л-Д. — 365 с.; Т. 2: Е-Л. — 400 с.
5. Русанівський В.М. Структура лексичної і граматичної семантики. — К.: Наук. думка, 1988. — 236 с.

Н.В. Стратулат

ПРИКМЕТНИКОВІ НЕОЛОГІЗМИ В ЛЕКСИЧНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (на матеріалі тлумачного словника української мови в 20-ти томах)

Розуміння мови як системи, що постійно розвивається і змінюється, завжди привертало увагу мовознавців. Низка досліджень, в яких розкриваються різні аспекти динамічного характеру мови, представлена в роботах таких вчених, як О.С. Мельничук, О.О. Тараненко (теоретичні засади розвитку та

вдосконалення української мови), Ж.П. Соколовська, Л.А. Лисиченко, Л.О. Кудрявцева (загальні питання динаміки лексико-семантичної системи), О.Г. Муромцева, Л.М. Полюга, О.А. Стишов, Д.В. Мазурик (аналіз змін у словниковому складі мови на різних її етапах) та ін. Оскільки мова знаходиться в стані постійного розвитку, а динамізм визнається однією з онтологічних її ознак, зазначені проблеми і досі залишаються актуальними з-поміж інших важливих завдань, що стоять перед сучасним мовознавством.

Безперервний розвиток словникового складу детермінований безпосереднім зв'язком мови з суспільним життям людини. Соціальна обумовленість динамічного характеру мовної системи безсумнівна. Цілком зрозуміло, що мова прагне реалізувати свої можливості у забезпеченні комунікативних потреб суспільства, вимагає пошуку нових засобів номінації, і в сучасну епоху гіперінформативності цей процес проходить особливо інтенсивно. Як зазначає А.Є. Левицький, «для більш адекватного відображення, відтворення й закріплення нових ідей і понять, мова взагалі і лексика зокрема змушені перебудуватися, поповнюватися новими компонентами» [4, с. 16]. Словниковий склад, як відомо, серед інших рівнів мови відзначається найбільшою проникливістю та чутливістю і відображає мінливість навколишнього життя, оскільки «найбільш безпосередньо пов'язаний з позамовною дійсністю, при значній стійкості й традиційності він безперервно реагує на найменші зміни в природі та суспільстві: із змінами в позамовній дійсності пов'язане виникнення нових, зникнення, вихід на периферію лексичної системи застарілих слів і значень» [6, с. 8].

Поява вербальних форм репрезентації нових об'єктів навколишньої дійсності зумовлена не тільки зовнішніми соціальними факторами, а й внутрішніми, власне мовними. Чільне місце серед них посідають внутрішні закони розвитку мови, до яких належать закон єдності і боротьби протилежностей (так звані мовні антиномії), закономірності словотворення та словотворчий арсенал засобів, а також процеси економії та аналогії, що є потужними явищами, які стимулюють зміни в словниковому пласті.

Поява нових лексичних одиниць, постійні зміни в області лексики, що ведуть до збагачення та урізноманітнення словникового складу, відбуваються за рахунок різних процесів. Інновації з'являються в мові на базі вже існуючих словесних знаків як дериваційні утворення, як результат появи у старих слів нових значень, також збагачення словника може відбуватися за рахунок запозичень. Зазначимо, що основним ресурсом поповнення нових слів було і залишається словотворення, оскільки, як наголошують дослідники, «виконати завдання, яке ставить перед мовою суспільство, вона може лише шляхом утворення нових слів зі свого власного будівельного матеріалу, коли використовуються всі існуючі, досить різноманітні словотворчі засоби. Звідси видно, яке велике значення має в тій чи іншій мові словотворення: саме воно дозволяє мові мати відповідний розвитку суспільства словниковий склад» [16, с. 131].

Об'єктом нашого дослідження є вивчення змін в лексико-семантичній системі української мови, представлених в новому Тлумачному словнику української мови в 20 томах (надалі СУМ). Новий Словник — лексикографічна праця, створена (але поки що не видана) з використанням нової комп'ютерної технології лексикографування, розробленої в Українському мовно-інформаційному фонді НАН України. СУМ на сьогодні представляє найбільш повне зібрання лексики української мови. Як базовий в ньому використано Словник української мови в 11 томах, матеріали лінгвістичного корпусу Українського мовно-інформаційного фонду НАН України, що нараховує понад 35 млн слововживань, та частково лексичну картотеку Інституту української мови НАН України, що містить близько 6 млн карток.

Новий тлумачний словник фіксує лексику, лексико-семантичні варіанти, особливості слововживання, стійкі сполучення слів, що функціонували в сучасній літературній мові, але за певних причин не ввійшли до складу 11-томника (наприклад, мовні одиниці Святого Письма та релігійної літератури; слова, що вживалися до початку 1930-х років і потім були обмежені у використанні та ін.). Проте СУМ розширився в основному не за рахунок пропущених слів, а внаслідок появи нових лексем та значень, стійких словосполучень — переважно загальноновживаної лексики, як питомої, так і запозиченої, а також лексики на позначення термінів та понять різних галузей науки, особливо економіки, політології, медицини, соціології, інформатики.

Дослідження продемонструвало, що реєстр словника значною мірою розширився за рахунок нових прикметникових утворень. На сучасний період розвитку лексики активним процесом є саме дериваційна неологізація прикметників. Корпус таких неологізмів в СУМі становить, за нашими підрахунками, понад 8000 лексичних одиниць.

Особливо активну роль у збагаченні мовного фонду української мови відіграє морфологічний спосіб словотворення, що являє собою творення нових слів поєднанням морфем за певними правилами та законами в словесні єдності. В системі українського словотвору це найбільш продуктивний процес утворення неологізмів. Цей спосіб виявив себе як продуктивний і при творенні нових прикметників, де широкого застосування набув префіксально-суфіксальний словотворчий тип, який і став об'єктом нашого вивчення.

У роботі розглянемо розвиток прикметників в ракурсі динамічної синхронії, встановимо причини та шляхи виникнення нових слів, а також окреслимо межі використання прикметникових неологізмів, представлених в 20-томному Словнику української мови.

Група префіксально-суфіксальних інновацій являє собою прикметникові одиниці, утворені на базі сполучень прийменників та іменників, а також часткою *не* з дієсловами та іменниками. При утворенні прикметників прийменники та частка *не* перетворюються в префікси, які в парі з відповідними суфіксами оформлюють іменникові або дієслівні твірні основи.

Значний масив нових прикметників представлений лексемами, що утворені від прийменниково-іменникових сполучень. Ці мовні одиниці в своєму складі мають іменникову основу, префікси-прийменники та суфікси. За допомогою префіксально-суфіксального типу словотворення в сучасній українській мові з'являється велика кількість відносних та якісних прикметників.

Відіменникові прикметникові неологізми, утворені за допомогою префікса *без-* і суфіксів *-н-*, *-ов-*, *-овн-*, *-льн-*, представляють утворення, що мають словотвірне значення «такий, що не має або позбавлений чогось».

Виділяється своєю продуктивністю словотвірний тип з префіксом *без-* та суфіксом *-н-*: *безакцептний*, *безальтернативний*, *безвартісний*, *безмаштабний*, *бездетонаційний*. Слід відмітити, що слова цієї групи представляють в основному нейтральну лексику, а деякі відносяться до спеціальних сфер вживання, наприклад, лексеми з медичної галузі: *безмедикаментозний*, *безмікробний*, *безопераційний*, *безвітамінний*.

Не менш активна група на позначення лексичних одиниць економічної та фінансової галузі: *безвалютний*, *безвартісний*, *безлімітний*. Також з'явилися в Словнику нові репрезентанти соціальної (*безквартирний*, *бездотаційний*) та друкарської (*безнабірний*, *безпапірний*) лексики.

Менш продуктивним є словотвірний тип з префіксом *без-* та суфіксом *-ов-*. Тут можна виділити слова на позначення ознак фінансової сфери, які є найчастотнішими: *безвідсотковий*, *безавансовий*, *безвізовий*. Технічна галузь

поповнилася такими новими вербальними одиницями, як *безстиковий*, *безперевалковий*.

Група слів із префіксом **без-** та суфіксом **-льн-** відображає лексичні одиниці, пов'язані з технікою: *безкабельний*, *безавтомобільний*, *безканалний*.

Невелику кількість нових мовних форм представляє словотвірний тип з префіксом **без-** та суфіксом **-овн-** на позначення загальноновживаної лексики: *безґрунтовний*, *бездуховний*, *безосновний*.

Відзначимо високу продуктивність прикметників з префіксом **проти-** та суфіксами **-н-**, **-ов-**, **-ськ-**, **-цьк-**, **-альн-**, **-ичн-**, **-уч-**, **-ист-**, які утворені від іменникових основ та мають словотвірне значення «призначений для боротьби з чимось», «скерований проти чогось». Найбільше представлено лексем у сфері медицини (біля 50 одиниць), що свідчить про стрімкий розвиток та накопичення знань цієї галузі науки: *противірусний*, *протиангренний*, *протиаварійний*, *протиалергійний*, *протипухлинний*, *протирадіаційний*, *протинаркотичний*, *протиспазматичний*, *протисудомний*, *протиалкогольний*, *протианемічний*.

Префікс **проти-** сприяв розширенню лексичної групи на позначення властивостей засобів, направлених проти шкідливого втручання природних стихій: *протиобвальний*, *протилавинний*, *протизаймистий*, *протидимний*, *протиметеоритний*, *протипиловий*, *протисонячний*, *протитуманний*, *протилавинний*, *протикорозійний*. Зафіксовано прикметникові лексеми, що характеризують актуальні для певного історичного періоду та суспільно-політичного життя країни поняття: *протигромадський*, *протизагарбницький*, *протиконструктивний*, *протинародний*, *протипанський*, *протиправний*, *протиреволюційний*, *протисвященницький*, *протисуспільний*. Також з'явилися нові слова у військовій лексиці: *протиснарядовий*, *протилітаковий*, *протиракетний*, *противибуховий*.

Значну моделюючу силу має дериваційний тип з префіксом **перед-** та суфіксами **-н-**, **-ов-**, **-ян-**, **-ічн-**, **-альн-**, словотвірні значення якого: «такий, що в часі передує чомусь або відбувається раніше від того, на що вказує основа твірною іменника». До цієї групи належать лексичні одиниці, що позначають спортивну (*передзмагальний*, *передфінальний*, *передматчевий*, *передстартовий*), медичну (*передпологовий*, *передепідемічний*) та професійну лексику (*передполітний*, *передрейсовий*, *передпроектний*). Поповнились новотвори і в групі слів на позначення вікових та часових періодів: *переддошкільний*, *передпенсійний*, *передстаречий*, *передобідній*, *передноворічний*, *передстароново-річний*. Невелику кількість новоутворених лексем становлять прикметники як вузькоспеціальної, наприклад, медичної лексики (*передшлунковий*), так і загальноновживаної (*передпарковий*).

Набирає активності тип творення прикметників з префіксом **поза-** і суфіксами **-н-**, **-ов-**, **-ськ-**, що виражає словотвірне значення «такий, що перебуває, знаходиться за межами того, що названо твірною основою». Такий дериваційний процес став досить продуктивним у сучасній мові. Інновації представлені різними семантичними групами: на позначення міжнародних та економічних стосунків (*позаєвропейський*, *позаринковий*), словесними одиницями, пов'язаними з науковими дисциплінами (*позаісторичний*, *позалітературний*, *позамовний*), військовою (*позавійськовий*, *позаблоковий*), політичною (*позазаконний*, *позаблоковий*) лексикою, тими номінаціями, що набули статусу загальноновживаної термінології (*позасистемний*, *позастатутний*).

Відзначимо також групу слів, утворену за допомогою словотвірного типу з префіксом **на-** та суфіксами **-н-** та **-ов-**, що мають значення «такий, що знаходиться або призначений знаходитися на предметі, названому твірною іменниковою основою». Інновації цього типу представляють групу слів, семантика яких пов'язана з частинами тіла людини або тварини (*наголовний*, *наший-*

ний, намордний), а також таких, які позначають приналежність до предметів (намісний, натронний).

Значною продуктивністю характеризується й словотвірний тип з префіксом **при-** та суфіксальними формантами **-н-**, **-ов-**. За участю префікса **при-** передається ознака «такий, що простягається понад чимось або знаходиться поблизу чого-небудь». Тут в основному представлена лексика, яка називає ознаки, пов'язані з будівництвом: *пристінковий, притерасний, придверний*, а також означає розташування біля чогось: *пришосейний, припортовий, приканальний*.

Ще одну групу вербалізмів представляють прикметники з префіксом **від-** та суфіксами **-н-**, **-ов-**, що мають значення «утворений від того, що позначено твірною іменниковою основою» (*відсубстантивний, відтопонімний, відойконімний, відпочатковий*). Майже всі такі утворення стосується лексики на позначення лінгвістичних понять: *відзайменниковий, відприслівниковий, відчислівниковий, відфраземний*. Зрозуміло, що ці слова існували і в період створення Словника в 11 томах, але не були в ньому зафіксовані.

Словник розширив свої межі також за рахунок прикметників із моделлю словотворення, що містить форманти **за-** та **-н-** і виражає значення «такий, що знаходиться, виникає, відбувається там, де визначено твірною основою». До цього типу належать дериваційні утворення: *загоризонтний, замежовий, закадровий, заквартильний*, що становлять переважно загальноновживану лексику.

Значно менше одиниць представлено прикметниками із префіксом **до-** і суфіксами **-ов-**, **-ськ-**, що мають значення «такий, що передує в часі певній події, явищу». Це переважно слова, пов'язані з медициною: *дородовий, допологовий, долікарський*.

У досліджуваному мовному матеріалі зустрічаємо також прикметники, утворені за допомогою префікса **по-** та суфіксів **-н-**, **-ов-**, із словотвірним значенням «такий, що настав чи відбувся після певної події або якогось періоду, явища»: *поопераційний, пожовтневий, попроцесний* і «такий, що відбувається, проводиться там, де визначено твірною іменниковою основою»: *покаскадний, поквартирний, пооб'єктний*. Загалом цей тип словотворення має незначну продуктивність.

Невеликою кількістю лексем представлені в новому Словнику інші словотвірні типи. Такими є моделі, що мають префікси **навколо-** та суфікси **-н-**, **-ов-** із словотвірним значенням місця: «такий, що оточує колом названий твірною основою предмет»: *навколозубий, навколососковий* (мед.), *навколополярний* (геогр.). Прикметники з префіксом **під-** та суфіксами **-н-**, **-ов-** виражають значення «такий, що знаходиться нижче предмета або місця, названого основою твірного іменника»: *підстильний* (геол.), *підсупутниковий* (косм.).

Малопродуктивними виявилися прикметники із префіксом **понад-** та суфіксами **-н-**, **-ов-**, **-янськ-** із семантикою «такий, що знаходиться зверху чогось» (*понадгірний, понадморський, понаддніпровий, понаддніпрянський*) і «такий, що виходить за певні межі» (*понадпартійний, понадпланетний, понадштатний, понадлюдський*). Цей словотвірний тип об'єднує групу слів на позначення ознак, пов'язаних з природою, та спеціальну лексику.

Отже, прикметники, утворені від іменникових основ за допомогою прийменників, становлять великий масив префіксально-суфіксальних інновацій. Найпродуктивнішими виявились префікси **без-**, **проти-**, **перед-** із відповідними їх дериваційним моделям суфіксами. Набирають активності словотвірні моделі, що формують характерні для нашого часу лексико-семантичні групи. Словникові інновації репрезентують в основному суспільну, наукову і природничу лексику, що є однією з найважливіших рис розвитку лексичної системи української мови.

Реєстр СУМа в 20 томах розширився також за рахунок нових прикметникових лексем, мотивованих дієслівними основами доконаного виду та основами іменників. Частина-префікс *не-* та суфікси представляють активні дериваційні елементи словотвірної системи української мови.

Префіксально-суфіксальні прикметникові деривати кількісно розширилися завдяки префіксу *не-*, суфіксам *-н-*, *-анн-*, *-енн-*, *-м-*, *-уч-*, *-ущ-*, *-лив-*. На нашу думку, модель продуктивна завдяки словотвірному значенню «заперечення того, що позначається твірною основою» (*неаристократичний, неаргументований, неактивований, небезгрішний*). Слід зазначити, що віддієслівні прикметники з формантом *не-* стосуються різних сфер життєдіяльності людини і, відповідно, мають різну лексичну семантику. Велику кількість одиниць представляють слова на позначення рис людей — як позитивних (*небайдужий, нелицемірний, невтомлюваний*), так і негативних (*нерозсудливий, недобросердечний, небезвинний, нетолерантний, нестримуваний*). Словник поповнився і новими мовними формами на позначення характеристики або оцінки людини, а також ознак та характеристик процесів та понять: *непрофільний, нерегульований, несистематичний, непросвітлений, небезвигідний, небездарний, невладний, нереалізований, непрофесійний, неперспективний*.

Розширення СУМа в значній мірі відбулося за рахунок появи нових лексем різних наукових галузей. Найбільшою продуктивністю відзначається словотвірний тип, який використовується при утворенні лексичних одиниць лінгвістики: *негубний, неграматичний, нетермінологічний, недисиміляційний*. З'явилися нові позначення понять в області фізики та техніки (*нефізичний, немагнітний, неоторний*), біології (*небіологічний, небіогенний*), математики: *негеометричний, недискретний*. Медична галузь поповнилася такими словами: *незаразливий, незбудливий, негнійний, недолікований*; розширилась група слів в області агрономії: *негібридний, неудобрений*; набули популярності слова космічної сфери: *небулярний, негравітаційний*.

Поповнилась група словесних знаків із словотвірною моделлю з формантом *не-*, що характеризують суспільне життя. Так, найбільш представленими є лексичні утворення на позначення правової сфери (*неправомочний, неправосильний, неправочинний, некараний*). Лексика фінансово-економічної сфери поповнилась такими новими словесними знаками: *нештатний, некон'юктурний, незареєстрований, невираховний*. У Словнику з'явилася нова лексика біблійного характеру: *невіруючий, небезгрішний, неспокутуваний*. Виникнення в СУМі прикметникових інновацій такого типу свідчить насамперед про підвищення інтересу до Святого Письма, появу нових моральних цінностей. Таким чином, дериваційні інновації прикметників, що виникли на основі прийменниково-іменникових утворень, а також сполучень частки *не* з дієслівними та субстантивними основами є активним процесом поповнення мовного фонду. Лексичний склад при цьому представлений одиницями різних сфер і галузей діяльності людини. В основному це наукова лексика (помітна тенденція до творення слів на позначення ознак і властивостей, пов'язаних з науковими досягненнями) та словесні одиниці, що характеризують соціальну поведінку людини, її духовне життя, економічні та політичні події в суспільстві, що й стимулювало розвиток лексичної системи в напрямку неологізації. Прикметникові новотвори демонструють, як активізація того чи іншого словотвірного типу безпосередньо обумовлюється науково-технічним прогресом, розвитком суспільства.

Отже, аналіз фактичного матеріалу показав, що утворені префіксально-суфіксальним способом прикметники активно функціонують в сучасній лексичній системі української мови. Продуктивним виявився словотвірний тип відіменникових і віддієслівних новотворів.

Активізація словотворчих процесів зумовлена передусім позамовними чинниками. Значні соціальні перетворення в країні сприяють виникненню великої кількості нових явищ, понять, предметів, породжують нові форми суспільних і підприємницьких відносин між людьми. Все нове, звичайно, потребує вербалізації: стрімкий розвиток людства, науково-технічний прогрес, зміни в державі та світі є передумовами розширення і збагачення лексичної системи. Виникнення прикметникових неологізмів засвідчує тісний зв'язок мови з життям соціуму, роль позалінгвістичних чинників в динаміці лексико-семантичної системи української мови. Вони стимулювали появу різних дериваційних неологізмів, які представляють номінації різних сфер життєдіяльності людини: економіка, наука, техніка, медицина, культура, суспільне життя та ін.; особливо помітне зростання кількості новоутворених лексем у сфері науки і техніки.

Вищезгадані зовнішні соціальні чинники дали поштовх і для вивільнення власного словотворчого потенціалу, що обумовило динамізм мовної системи. Система словотвору організована таким чином, що відразу реагує на будь-які зміни в суспільстві; потужний дериваційний арсенал засобів, а також наявні власні та запозичені твірні основи стають підґрунтям для творення нових лексем, що розширюють та збагачують словник української мови. Тяжіння до словотворчої аналогії, функціонування словотвору як мікросистеми (у взаємодії і взаємозв'язках її елементів) української лексико-семантичної системи — ось ті загальні внутрішні тенденції, які є базовими для мовного розвитку. Матеріал нового Тлумачного словника української мови засвідчує інтенсивні процеси неологізації лексичного складу, зокрема, з використанням потенційних можливостей словотворення, завдяки чому мова реалізує свої можливості у забезпеченні комунікативних потреб суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жовтобрюх М.А. Основні тенденції розвитку сучасної української літературної мови // Мова. Людина. Суспільство. — К.: Наук. думка, 1977. — С. 14-23.
2. Кудрявцева Л.О. Моделювання динаміки словникового складу мови. — К., 1993.
3. Кузнецова Э.Г. Лексикология русского языка: Уч. пос. для филол. фак. ун-тов. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Высш. шк., 1989. — 216 с.
4. Левицький А.Є. Актуальні проблеми розвитку неології (на матеріалі англійської мови) // Вісник Житомирського держ. ун-ту імені Івана Франка.— Випуск 23. — Житомир: ЖДУ імені Івана Франка. — 2005. — С. 16-21.
5. Лисиченко Л.А. Лексико-семантична система української мови. — Х.: Вища шк., 1997. — 129 с.
6. Лисиченко Л.А. Лексикология сучасної української мови. — Х.: Вища шк., 1977. — 114 с.
7. Мазурик Д.В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови (90-і роки ХХ ст.): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — Львів, 2002. — 19 с.
8. Мельничук О.С. Розвиток мови як суспільне явище і як предмет сучасного мовознавства // Мовознавство. — 1991. — № 3. — С. 3-11.
9. Муромцева О.Г. Розвиток лексики української літературної мови в другій половині ХІХ — на початку ХХ ст. — Х.: Вища шк., 1985. — 152 с.
10. Русанівський В.М., Широков В.А. Інформаційно-лінгвістичні основи сучасної тлумачної лексикографії // Мовознавство. — 2002. — № 6. — С. 3-8.
11. Русанівський В.М., Єрмоленко С.Я. Життя слова. — К.: Вища шк. при КДУ, 1978. — 191 с.
12. Словотвір сучасної української літературної мови / За ред. М.А. Жовтобрюха. — К.: Наук. думка, 1979. — 405 с.
13. Сорокин Ю.С. Развитие словарного состава русского литературного языка 30-90 годы ХІХ века. — М.; Л.: Наука, 1965. — 564 с.
14. Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації): Монографія. — К.: Вид. центр КНЛУ, 2003. — 388 с.
15. Тараненко О.О. Новий словник української мови: Концепція і принципи укладання словника / Інститут української мови НАН України. — К.; Кам'янець-Подільський, 1996. — 171 с.
16. Шанский Н.М. Очерки по русскому словообразованию и лексикологии. — М.: ГУППИ, 1954. — 364 с.
17. Широков В.А. Феноменология лексикографических систем. — К.: Наук. думка, 2004. — 324 с.